

Андрій Шаповал, к. і. н.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Україна

**СПІВПРАЦЯ АКАДЕМІКА В. М. ПЕРЕТЦА
З НАУКОВИМ ТОВАРИСТВОМ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ В 1920-ТІ – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ
(ЗА ЕПІСТОЛЯРНИМИ ДОКУМЕНТАМИ)**

Andrii Shapoval, PhD in History

Vernadsky National Library of Ukraine, Ukraine

**COOPERATION BETWEEN ACADEMICIAN V. M.
PERETTS AND THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
IN LVIV IN THE 1920S – THE EARLY 1930S
(ACCORDING TO EPISTOLARY DOCUMENTS)**

The article reflects the collaboration of the prominent Ukrainian and Russian philologist V. M. Peretts with the Shevchenko Scientific Society in Lviv in the 1920s and early 1930s. The source of the article is represented by letters of V. M. Peretts to Ukrainian scientists M. S. Voznyak, V. M. Hnatyuk and K. Y. Studinsky, who were members of the Shevchenko Scientific Society and lived in Lviv. Epistolary documents are stored in the collections of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv and the Department manuscripts of the V. Stefanyk National Library of Science of Ukraine. The article describes the desire of Ukrainian scientists to cooperate for the sake of Ukrainian science. Despite the unfavorable political conditions of that time and the division of Ukrainian lands between several countries, Ukrainian scientists were united by common scientific activity.

Keywords: V. M. Peretts, Shevchenko Scientific Society in Lviv, epistolary heritage, scientific cooperation, philology.

У архівах і бібліотеках України зберігається значний масив листів академіка Всеукраїнської і Російської академії наук Володимира Миколайовича Перетца (1870–1935) до українських вчених і громадсько-культурних діячів. Особливий інтерес викликає його листування з українськими вченими, які мешкали і працювали у Львові, – столиці «українського П'ємонту», – М. С. Возняком, В. М. Гнатюком, М. С. Грушевським, К. Й. Студинським, І. Я. Франком та іншими науковцями, які були членами Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) і зробили значний внесок у розвиток української науки і культури. Сам В. М. Перетц був дійсним членом НТШ з червня 1908 р., але його співпраця з Товариством тривала понад тридцять років, від кінця 1890-х до початку 1930-х років. Він брав дієву участь в діяльності НТШ й активно виступав у наукових виданнях Товариства, зокрема «Записках НТШ». В. М. Перетц пишався, що був членом НТШ, яке вважав «всесвітньо відомим огнищем науки»¹.

Питання співпраці В. М. Перетца з НТШ у Львові вже розглядалося в спеціальній праці², але хронологічні рамки цього дослідження обмежено 1896-1913 рр. Джерельним підґрунтям розвідки стали листи В. М. Перетца до голови НТШ М. С. Грушевського, що відклалися в архівному фонді родини Грушевських у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві³. Співпраця ж В. М. Перетца з НТШ у 1920-ті рр. та на початку 1930-х рр. досі не була предметом

¹ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. *Ф. 34, спр. 442*, арк. 8.

² Шаповал, А. І. (2018). Співпраця В. М. Перетца з Науковим товариством імені Шевченка через призму листів ученого до М. С. Грушевського. *Архіви України*, 5-6, 117-134.

³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. *Ф. 1235, оп. 1, спр. 687*.

спеціального дослідження, хоча в окремих працях¹ і зустрічаються згадки про листування Володимира Миколайовича з львівськими вченими в цей період.

У пропонованій статті ставимо за мету відобразити співпрацю академіка В. М. Перетца з НТШ у Львові протягом 1920-х – на початку 1930-х рр. через призму епістолярних документів.

Джерельний комплекс праці склали листи В. М. Перетца до львівських вчених, зокрема М. С. Возняка, В. М. Гнатюка і К. Й. Студинського, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДІА України, м. Львів) та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника). Зокрема, сім листів В. М. Перетца до М. С. Возняка, які протягом 5 лютого 1913 р. – 11 травня 1932 р. надсилалися Володимиром Миколайовичем із Києва, Кракова, Закопане й Ленінграда до Львова, відклалися в особовому архівному фонді Михайла Возняка у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника². В особовому фонді Володимира Гнатюка цього ж архівосховища містяться дев'ять листів В. М. Перетца, які він протягом 18 жовтня 1923 р. – 2 листопада 1925 р. надіслав В. М. Гнатюку із Петрограда (Ленінграда)³. Лист В. М. Перетца до К. Й. Студинського від 20 травня 1923 р., надісланий із Петрограда, зберігається в особовому архівному фонді академіка К. Й. Студинського в ЦДІА України у Львові⁴ й був опублікований Інститутом української археографії АН України (нині – Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України) в 1993 р.⁵

Перш ніж перейти до розгляду зв'язків В. М. Перетца з НТШ у Львові в 1920-х і на початку 1930-х рр., варто зазначити, що співпраця вченого з Товариством, яка розпочалася ще у другій половині 1890-х рр., була перервана восени 1913 р. Тоді Володимир Миколайович негативно поставився до дій С. Т. Томашівського та його прибічників, спрямованих на дискредитацію М. С. Грушевського, як голови НТШ, що зрештою привело до складання останнім із себе обов'язків очільника Товариства. В. М. Перетц також розкритикував і зміни до статуту НТШ, які вважав вузько-націоналістичними, що, на його погляд, сприятимуть перетворенню НТШ із наукового товариства на політичний клуб. Так, у листі до управи НТШ від 12 листопада 1913 р. В. М. Перетц наголосив: «В великій царині науки я не росіянин, ані українець... Через те мені дуже сумно було прочитати проект зреформованого статуту – зреформованого в напрямі вузько-націоналістичним. Дбаючи ніби про “науковий поступ укр[аїнської] нації”, Виділ копає яму, тим глибшу, чим завзятіше старається переробити наукове товариство, яким воно було досі – на політичний клуб... Будучи вище вузько-націоналістичних поглядів, я вважав би для себе мало почесним належати як до щиро московського (истино русского), так і до щиро-українського клубу замість Товариства, що хоче бути Українською Академією Наук»⁶.

Контакти із НТШ у Львові В. М. Перетц поновив через десять років, тобто в 1923 р. На цей час він вже був академіком як Російської (з 1914), так і Всеукраїнської (з 1919) академії наук і мешкав та працював у Петрограді. А НТШ, що діяло за несприятливих умов польської влади, тоді очолював український філолог-славист, літературознавець, мовознавець, фольклорист і письменник Кирило Йосипович Студинський (1868–1941), який був головою Товариства протягом 1923–1932 рр. Саме за його каденції і відбувся новий етап співпраці В. М. Перетца із НТШ.

Лист від 20 травня 1923 р. В. М. Перетц надіслав К. Й. Студинському, отримавши через Кирила Йосиповича, напевне, як голову НТШ, посилку з допомогою від АРА (Американської адміністрації допомоги, США), що для Володимира Миколайовича стало повною несподіванкою, адже вчений не думав, що про нього ще пам'ятають у Львові. Дякуючи за допомогу, В. М. Перетц наголосив, що цей «подарунок є наочним доказом того, що давні зв'язки українських вчених закордонних і – в Росії – не порвалися»⁷.

¹ Кравець, Д. (2016). Співпраця Михайла Возняка із Всеукраїнською академією наук у 1920–1930-х рр. (за матеріалами фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*, 8, 226.

² Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Ф. 29, спр. 426*, 11 арк.

³ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Ф. 34, спр. 442*, 16 арк.

⁴ ЦДІА України, м. Львів. *Ф. 362, оп. 1, спр. 368*, арк. 36–37.

⁵ Гайова, О. (1993). *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)*. Київ: Наукова думка, 388–389.

⁶ ЦДІА України, м. Львів. *Ф. 309, оп. 1, спр. 213*, арк. 26 зв.–37 зв.

⁷ Гайова, О. (1993). *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)*. Київ: Наукова думка, 388–389.

З листа дізнаємося, що хоча В. М. Перетц і листувався з окремими своїми знайомими, що працювали в Польщі, зокрема, з істориком і археологом, професором Люблінського університету К. В. Хилінським, від якого отримував короткі відомості про львівських колег, але й «чутки не мав» про діяльність НТШ. Деяка інформація про наукову діяльність українських вчених у Львові до В. М. Перетца доходила від колег, що працювали у Всеукраїнській академії наук (далі – ВУАН) в Києві. Зокрема, до ВУАН зі Львова свої праці надіслав український філолог, етнограф, музеєзнавець, дійсний член НТШ (з 1914) І. С. Свенціцький, від фольклориста і літературознавця, академіка ВУАН А. М. Лободи Володимиру Миколайовичу стало відомо про початок друку багатотомної «Історії української літератури» українського літературознавця, члена НТШ (з 1911) М. С. Возняка, який був давнім товаришем В. М. Перетца. Ця праця зацікавила Володимира Миколайовича і в листі він попросив К. Й. Студинського надіслати до Петрограда хоча б один примірник видання. Отже, В. М. Перетца цікавило, як він писав К. Й. Студинському, чи «існує і працює, і як працює наше Наук[ове] Тов[ариство] ім. Шевч[енка]»¹.

У листі В. М. Перетц повідомив К. Й. Студинського, що з 1921 р. очолював Товариство дослідників української історії, писемності та мови, яке було засноване за його ініціативи в Петрограді. Новостворене Товариство було вкрай зацікавлене у нових дослідженнях в галузі українознавства, як-от праці М. С. Возняка «Історія української літератури». Володимир Миколайович мав бажання налагодити обмін виданнями з україніки між Товариством дослідників української історії, писемності та мови в Петрограді та НТШ у Львові. Своєю ідеєю В. М. Перетц поділився зі К. Й. Студинським, якому написав: «Ще прохаю Вас, шановний колего, чи не могли б Ви, або д[октор] М. Возняк, або Л. Білецький, що працює в бібліотеці Н[аукового] Тов[ариства] – повідомляти наше “Товариство” про нові видання – матеріали та розвідки – з історії України, літератури її та мови, щоб ми – хоч на ім’я знали, хто і що робить на полі українознавства в Галичині і до кого в потребі можна вдатись... Отсі вісті та книжки були б для петроградських українців, що згуртувалися коло нашого “Товариства” – найкращим, найприємнішим, дуже пожиточним подарунком»². Зі свого боку, Володимир Миколайович обіцяв надсилати до Львова все цікаве, що друкуватиметься в сфері українознавства.

У листі до українського етнографа, фольклориста, мовознавця, літературознавця й перекладача, секретаря НТШ (з 1899) та голови Етнографічної комісії НТШ Володимира Михайловича Гнатюка (1871-1926) від 3 липня 1923 р. В. М. Перетц згадує про подарунок від АРА, що йому надіслав К. Й. Студинський, та про свій лист-подяку останньому за допомогу. В. М. Перетц у листі В. М. Гнатюку зазначив, що звернув увагу К. Й. Студинського на тяжке становище молодих українських вчених у Петрограді, які потребували допомоги. Зокрема, Володимир Миколайович назвав імена та адреси К. О. Копержинського та І. Фетісова, які щойно переїхали до Північної Пальміри з України та працювали в Петроградському університеті, а також були дієвими членами Товариства дослідників української історії, писемності та мови. Адреси цих молодих вчених В. М. Перетц вказав і у листі В. М. Гнатюку³. Додамо, що оскільки у вище розглянутому листі В. М. Перетца до К. Й. Студинського відсутнє прохання про допомогу К. О. Копержинському та І. Фетісову, є підстави припустити, що були й інші листи Володимира Миколайовича до голови НТШ, проте вони не зберіглися.

Лист від 3 липня 1923 р. В. М. Перетц написав у відповідь на запрошення В. М. Гнатюка взяти участь у «Ювілейному збірнику НТШ», який мала намір видати філологічна секція Товариства в рамках відзначення 50-ліття діяльності НТШ⁴. Володимир Миколайович відгукнувся на запрошення секретаря НТШ і до «Ювілейного збірника НТШ», що побачив світ в 1925 р., надіслав статтю «Ще раз дума про Олексія Поповича»⁵. На прохання В. М. Гнатюка, до НТШ, яке готувалося до ювілею Товариства, В. М. Перетц, як його дійсний член, надіслав автобіографію, характеристику наукової діяльності, складену на нього академіками Петербурзької АН

¹ Гайова, О. (1993). *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941)*. Київ: Наукова думка, 389.

² Гайова, О. (1993). *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941)*. Київ: Наукова думка, 389.

³ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Ф. 34, спр. 442*, арк. 2-2 зв.

⁴ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Ф. 34, спр. 442*, арк. 1.

⁵ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Ф. 34, спр. 442*, арк. 15.

Н. О. Котляревським, О. О. Шахматовим, П. Ф. Фортунатовим і О. І. Соболевським, та список власних наукових праць. Ці документи збереглися і відклалися у фондї НТШ в ЦДІА України у м. Львові¹.

За Ризькою мирною угодою Львів відійшов до Польщі, що надзвичайно ускладнило співпрацю галицьких вчених зі своїми колегами, які працювали на підрадянській території. Академічні установи та окремі вчені по обидві сторони кордону відчували нагальну потребу у наукових виданнях, що вийшли друком у сусідніх країнах і практично стали недоступними. У листі до В. М. Гнатюка від 3 липня 1923 р. В. М. Перетц зауважив: «Ми так само як і Ви – страждаємо, не маючи закордонних видань, що торкаються української літератури та фольклору»².

З листів, надісланих В. М. Перетцем до Львова, видно, що Володимира Миколайовича дуже цікавили праці О. Г. Барвінського, М. С. Возняка й І. С. Свенціцького. Так, у листі від 18 жовтня 1923 р. В. М. Перетц зазначив, що «“Історію [української] літер[атури]” [М. С.] Возняка бачив ще в минулому році, у серпні, коли був у Києві; але всі мої заходи дістати отсю працю Михайла Степановича лишилися даремними»³, а в листі від 12 квітня 1925 р. він написав: «Я бажав би ще дістати “Іст[орію] укр[аїнського] письм[енства]” [О. Г.] Барвінського, та вл[асне] працю [І. С.] Свенціцького про українські стародруки, але ця остання коштує дуже дорого для нас»⁴.

Високо оцінював В. М. Перетц і розвідки, які публікувалися на шпальтах «Записок НТШ». У листі, написаному В. М. Гнатюку 20 грудня 1924 р., він зазначив: «Я бачив улітку “Зап[иски] Н[аукового] Т[овариства] ім[ені] Ш[евченка]” у Києві – там надруковано багато гарних, навіть прекрасних праць!»⁵. Особливу увагу Володимира Миколайовича привернула праця українського етнографа, фольклориста, композитора, музикознавця й літературознавця, члена НТШ (з 1909) Ф. М. Колесси «Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і похоронних голосінь», яка друкувалася в «Записках НТШ» протягом 1920-1922 рр. Оцінюючи цю розвідку, В. М. Перетц наголосив: «Де в чому я не можу погодитись з д[октором] Ф. [М.] Колесою, але праця його дуже цікава!»⁶.

Звичайно, що В. М. Перетц хотів би, щоб видання НТШ були на полицях власної бібліотеки та книгозбірень науковців, які працювали на ниві українознавства у Петрограді, тому в листах він запитував львівського колегу: «Як можна приватній особі, як я, дістати видання [Наукового] Т[овариства] ім[ені] Ш[евченка] від 1914 р.? Чи треба послати поштою і скільки доларів або іншої твердої валюти? Питаю про це, бо як приватна особа – не можу звертатись до посольства – воно не має обов'язку постачати книжки всім, хто їх бажає»⁷.

А В. М. Гнатюк, зі свого боку, як видно із контексту листів В. М. Перетца, бажав би придбати книги російських філологів-славістів М. Н. Сперанського (підручник «Русская устная словесность» та ін.) і О. М. Смирнова («Сборник великорусских сказок»), та працю В. П. Адріанової-Перетц «Житие Алексея человека Божия в древней русской литературе и народной словесности»⁸. В. М. Перетц інформував голову Етнографічної комісії НТШ про дослідження в галузі етнографії, що проводили російські та українські вчені, зокрема, звернув увагу В. М. Гнатюка на працю українського музикознавця і фольклориста, співзасновника та члена Етнографічної комісії ВУАН Д. М. Ревуцького «Українські думи та пісні історичні», що побачила світ у Києві в 1919 р.⁹

Багато уваги в листах В. М. Перетца уділено питанню налагодження обміну виданнями між НТШ і Російською академією наук (далі – РАН), адже протягом десятиліття (1914-1924) такий обмін був відсутній. Ця проблема дуже турбувала і В. М. Гнатюка. Вчені приклали максимум зусиль, аби налагодити книгообмін між академічними установами. З листа від 3 липня 1923 р. дізнаємося, що пропозицію НТШ налагодити взаємний обмін книгами з РАН В. М. Перетц повідомив неодмінного секретаря РАН С. Ф. Ольденбурга. У листі від 18 жовтня того ж року Володимир Миколайович

¹ ЦДІА України, м. Львів. Ф. 309, оп. 1, спр. 389, арк. 69-80.

² Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 34, спр. 442, арк. 1 зв.

³ Там само, арк. 3.

⁴ Там само, арк. 10 зв.

⁵ Там само, арк. 8 зв.

⁶ Там само.

⁷ Там само, арк. 7 зв.

⁸ Там само, арк. 8 зв.-9 зв., 10.

⁹ Там само, арк. 10 зв.

писав В. М. Гнатюку, що «звернув увагу Відділу Р[усского] Я[зыка] и Сл[овесности] РАН на потребу злагодити справу пересилки книжок»¹. При цьому В. М. Перетц зауважив, що канцелярський апарат РАН все робить дуже повільно, і він рекомендував представникам апарату звернутися не до посольства у Варшаві, а до польської місії, що працює у Петрограді, сподіваючись, що вона швидше погодиться прийняти до пересилки видання РАН².

Крім вище згаданого, вчені розглядали й інші варіанти пересилки видань НТШ і РАН через кордон, розраховуючи залучити до цієї справи державні, культурні та комерційні представництва СРСР і Польщі в Берліні, Варшаві, Празі та інших європейських столицях. Так, про окремі варіанти налагодження книгообміну між НТШ і РАН читаємо у листі В. М. Перетца до В. М. Гнатюка від 3 березня 1924 р.: «Ви колись мені писали, щоб я вказав Вам, як завести знову обмін виданнями. Тепер у нас в Академії (Рос[ійській]) пригадали от що: можна пересилати книжки через представника “Наркомпроса” п[ана] З.[Г.] Грінберга, що мешкає постійно в Берліні; інший спосіб – через представника (посла) Росії (СРСР) у Варшаві д[октора] [Л. Л.] Оболенського, адресуючи на Рос[ійську] Акад[емію] Наук, Ленінград»³. В. М. Гнатюк, у свою чергу, запропонував вдатися до послуг комісіонерів Риги, Дерпту або Гельсінграду⁴, однак практично реалізувати запропоновані варіанти було важко.

Віднайти канал для пересилки видань НТШ і РАН та ще й такий, що не викликав би підозри у органів безпеки СРСР і Польщі, було півділа. Великою перешкодою у цій справі стали бюрократичні перепони та пасивність керівництва РАН, зокрема неодмінного секретаря академії С. Ф. Ольденбурга, який, як зазначав В. М. Перетц, був «не дуже прихильний до українців»⁵. У листі від 3 березня 1924 р. Володимир Миколайович інформував В. М. Гнатюка про те, що розмовляв з С. Ф. Ольденбургом про необхідність організації обміну літературою між РАН і НТШ, проте останній зауважив, що оскільки до РАН не надійшов офіційний лист зі Львова, питання обміну виданнями є приватною справою. Тому В. М. Перетц рекомендував В. М. Гнатюку якнайскоріше надіслати до РАН офіційного листа від НТШ⁶. А 20 грудня 1924 р. Володимир Миколайович змушений був констатувати, що «ніяких заходів [Російська] Ак[адемія] Н[аук] не робила і примусити до цього нашого неодмінного (на великий жаль) секретаря я не можу»⁷. Але В. М. Перетц при нагоді нагадував С. Ф. Ольденбургу про «моральний обов'язок підтримувати зносини з таким всесвітньо відомим огнищем науки» як НТШ у Львові⁸.

Аби зрушити справу з мертвої точки, вчені вирішили прислухатися до поради академіка РАН В. М. Істріна, який пропанував, як вказував В. М. Перетц у листі від 20 грудня 1924 р., зробити так: «Нехай би, каже, Т[овариств]о [ім. Шевченка] пришле свої видання за 1914-1924 рр. до II-го Відділу (нашого, р[осійської] мови та словесн[ості]). Тоді ми матимемо рацію клопотатись про посилку наших видань – на обмін»⁹. З листа В. М. Перетца від 12 квітня 1925 р. видно, що НТШ зуміло надіслати свої видання до РАН, окремі книги призначалися й особисто Володимиру Миколайовичу, який у своєму листі наголосив: «Дозвольте мені перш усього подякувати Вам за відомості про видання Н[аукового] Т[овариства] і [мені] Ш[евченка], що їх Ви надіслали мені і Р[осійській] Академії. Я дістав Вашого листа і сподіваюся, що незабаром прийдуть і книги. Вашу заяву зі списком книг я віддав неодмінному секретареві Р[осійської] Академії, акад[емікові] С. Ф. Ольденбургові, котрий зараз сказав своєму помічникові написати до Т[овариств]о подяку і виготовити пакунки з книгами з Академічного “Складу книг”»¹⁰. Із контексту листа зрозуміло, що РАН мало переслати книги до Львова через Прагу і В. М. Перетц прохав секретаря НТШ надіслати точну адресу відділення Товариства у столиці Чехословаччини¹¹.

¹ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка. *Ф. 34, спр. 442, арк. 3.*

² Там само.

³ Там само, арк. 5.

⁴ Там само, арк. 8 зв.

⁵ Там само, арк. 14.

⁶ Там само, арк. 5 зв.

⁷ Там само, арк. 8.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само, арк. 10.

¹¹ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка. *Ф. 34, спр. 442, арк. 10.*

Із листа В. М. Гнатюку, який був написаний В. М. Перетцем більше ніж через півроку від попереднього, а саме 2 листопада 1925 р., дізнаємося, що РАН свої видання, які побачили світ після 1914 р., до Львова ще не надіслало. Ця неприємна звістка застала Володимира Миколайовича тоді, коли він хворий на грип не виходив з квартири, однак вчений пообіцяв, що, як тільки видужає, зараз же піде до С. Ф. Ольденбурга клопотатись¹.

Автору статті не вдалося встановити, чи зрештою надіслало РАН до НТШ свої видання. Але віддамо шану подвижникам української науки, академікам В. М. Гнатюку і В. М. Перетцу, які у несприятливих умовах наполегливо розширювали обрії української науки, долаючи бюрократичні, політичні та державні кордони.

Виданнями НТШ В. М. Перетц цікавився не тільки для того, щоб ознайомитися з працями галицьких вчених, але й з метою опублікувати у Львові власні розвідки, а також праці колег із Товариства дослідників української історії, писемності та мови у Ленінграді. У листі від 3 березня 1924 р. він писав В. М. Гнатюку: «Я дуже цікавлюся тим, як йде друк “Записок [НТШ]”, чи багато можуть вони вмістити у себе матеріалів, – бо я маю працю, що може бути інтересною тільки для укр[аїнських] часописів: я зібрав нові матеріали до істор[ії] давнього українського письменства, хотів би надрукувати їх... Усього буде до 12 аркушів друку. Будьте ласкаві повідомте мене, чи є яка небуть перспектива на друк отих статей і матеріалів. Коли немає – я частину запропоную [празькій] “Slavii” і частину – “Извест[иям] Рос[сийской] Акад[емии]”»².

Секретар НТШ не став зволікати з відповіддю й відразу повідомив українських вчених з міста на Неві про можливість публікувати свої праці під егідою НТШ у Львові. Проте виникла проблема з перекладом праць українською, якщо вони були написані російською мовою, як це сталося із дослідженнями В. М. Перетца. У його листі від 2 квітня 1924 р. читаємо: «Дякую за прислані вісті про можливість надрукувати в “Записках [НТШ]” мої розвідки та матер[іали] до іст[орії] старого укр[аїнського] письменства... але, не сподіваючись друкувати за границею, я писав рос[ійською] мовою і тепер треба їх перекласти, а на це потрібно часу»³. Врешті-решт дослідження В. М. Перетца були надруковані у виданні «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII вв.», що вийшло як окремий том «Сборника Отделения русского языка и словесности Академии наук» в 1926 р. Але інша праця В. М. Перетца, а саме його стаття «Колись і нині. З часів погорджування українською мовою», завдяки допомозі В. М. Гнатюка⁴ була опублікована в львівському «Літературно-науковому віснику» (1925).

Запрошуючи українських колег, які мешкали на теренах СРСР, до участі у виданнях НТШ, В. М. Гнатюк переживав, щоб публікації у львівських часописах не спричинилися до переслідувань вчених. Тому пропонував публікувати їхні розвідки під псевдонімами. В. М. Перетц вважав це зайвою пересторогою. Так, у листі В. М. Гнатюку від 2 листопада 1925 р. він зазначив: «Не турбуйтеся вигадувати псевдоніми: коли що пришлемо для друку – друкуйте, бо авторам не загрожує нічого, ніхто не бере за зле, коли ми друкуємо наші праці по закордонних часописах, лише б оці праці були – наукового, а не політичного змісту»⁵. Дійсно, на середину 1920-х рр. радянські вчені ще мали змогу друкуватися за кордоном, проте пройде ще кілька років, протягом яких у країні буде сформовано тоталітарну систему, за якої публікуватися поза межами СРСР стане небезпечно.

Але повернемося до ювілею НТШ у Львові, з приводу якого В. М. Перетц висловив побажання, аби «Наук[ове] Тов[ариство ім. Шевченка] прислало до «Отд[ела] р[усского] яз[ыка] и слов[есности] Росс[ийской] Акад[емии] Наук» повідомлення про ювілей, точно призначивши день ювілею, або приблизно – термін, до якого можливо прислати привітання. Коли ми достанемо – в Академії – таке повідомлення офіційно – Р[осійська] Акад[емія] пришле відповідно потребі – і своє слово»⁶. Повідомлення про ювілей НТШ В. М. Перетц радив надіслати і до ВУАН у Києві, до складу якої було обрано ряд членів НТШ, зокрема В. М. Гнатюк академіком ВУАН став у 1924 р.

¹ Там само, арк. 14.

² Там само, арк. 5-5 зв.

³ Там само, арк. 6.

⁴ Там само, арк. 11-11 зв.

⁵ Там само, арк. 14 зв.

⁶ Там само, арк. 15.

А у вересні 1925 р. у Ленінграді відбувалися урочисті заходи з нагоди 200-ліття заснування РАН. В. М. Перетц вважав, що В. М. Гнатюк, як член-кореспондент РАН з 1902 р., мав бути запрошений президією Російської академії наук на урочистості. Про це Володимир Миколайович написав у листі своєму львівському товаришу від 18 вересня 1925 р.¹ Це був один із останніх листів В. М. Перетца до В. М. Гнатюка, у якому Володимир Миколайович просив передати привітання вельмишановним «професорам К. Студинському та М. Вознякові»².

Подальший розвиток зв'язків В. М. Перетца із НТШ дають змогу висвітлити листи вченого до українського літературознавця і фольклориста, дійсного члена НТШ (з 1911) та ВУАН (з 1929) Михайла Степановича Возняка (1881–1954). Віддаючи данину здобутку М. С. Возняка, – автора трьохтомної «Історії української літератури», – на ниві дослідження давньої української літератури, В. М. Перетц у листі від 10 жовтня 1928 р. запросив львівського дослідника до роботи у Комісії давнього українського письменства ВУАН, яка з ініціативи та під керівництвом Володимира Миколайовича розпочала свою діяльність у Києві наприкінці 1927 р. Комісія своїми завданнями ставила виявлення в книгозбірнях, архівосховищах і музеях Києва, Москви, Ленінграда та інших містах України, Росії й Білорусі пам'яток української літератури XI–XVIII ст., проведення обліку українських рукописів і стародруків, дослідження та визначення їхньої наукової вартості, а також підготовку до друку й видання пам'яток давнього українського письменства.

У листі до М. С. Возняка від 10 жовтня 1928 р. В. М. Перетц зазначив, що він, як голова Комісії давнього українського письменства ВУАН, дозволяє собі «висловити щире побажання, щоб ш[ановний] п[ане] професоре знайшли час і охоту приєднатись до невеликого нашого гуртка працівників на ниві розроблення та видавання друком матеріалів до історії давнього українського письменства»³. Однак М. С. Возняк був не проти час від часу надавати послуги Комісії давнього українського письменства ВУАН, але ухилився від постійної співпраці із нею.

Крім В. М. Перетца, до співпраці з ВУАН Михайла Степановича намагалися залучити й інші вчені, зокрема М. С. Грушевський, який ще у 1924 р. мав бажання висунути кандидатуру М. С. Возняка для обрання членом-кореспондентом ВУАН. Але й тут «гоноровий» галичанин відмовився, а М. С. Грушевський тоді спересердя написав голові НТШ К. Й. Студинському: «Коли Возняк такий гоноровий, то прошу дати йому спокій. По літературі було вже два академіки, один для старшої доби (Перетц), другий для нової доби (Єфремов)... Коли галичани так низько собі цінять гідність члена-кореспондента, Академія може обійтись»⁴.

Академіком ВУАН М. С. Возняка було обрано 29 червня 1929 р. Саме до новообраного члена української академії й звернувся В. М. Перетц у листі від 27 травня 1930 р. з проханням зробити копії творів Феодосія Печерського, рукописи яких зберігалися в колекції філолога та дослідника історії Галичини, каноніка А. С. Петрушевича, що містилася в бібліотеці Народного Дому у Львові. З листа дізнаємося, що копії творів Феодосія Печерського були потрібні для видання творів ігумена Києво-Печерського монастиря. Над підготовкою творів Феодосія Печерського до друку в рамках видавничого плану Комісії давнього українського письменства ВУАН працював молодий, але здібний літературознавець, позаштатний співробітник Комісії І. П. Єршомін, який був випускником Ленінградського університету (1924) та учнем Володимира Миколайовича⁵.

З листа В. М. Перетца від 20 червня 1930 р. видно, що М. С. Возняк виконав прохання і надіслав до Києва фотокопії рукопису з творами Феодосія Печерського. Аби не бути боржником М. С. Возняка, Володимир Миколайович вирішив негайно віддячити львівському колезі. Оскільки надсилати валюту за кордон було «важко», В. М. Перетц пропонував «заплатити книжками» як «власного виробу», так і виданнями співробітників Комісії давнього українського письменства ВУАН⁶. З листа також знаємо, що Володимир Миколайович турбувався про те, аби його праці, які вийшли друком під егідою ВУАН («Слово о полку Ігоревім». Пам'ятка феодальної України-Русі

¹ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 34, *спр.* 442, арк. 12.

² Там само, арк. 12.

³ Там само, арк. 4.

⁴ Гайова, О. (1993). *У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941)*. Київ: Наукова думка, 439-440.

⁵ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 29, *спр.* 426, арк. 8.

⁶ Там само, арк. 6, 8.

XII віку» (1926), «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII вв.» (1928, 1929) та ін.) були надіслані М. С. Возняку до Львова¹.

Останній лист В. М. Перетца до М. С. Возняка датований 11 травнем 1932 р. Це була спроба Володимира Миколайовича опублікувати свої українознавчі праці у виданнях НТШ, адже в радянській Україні їх надрукувати на той час вже було неможливо. В. М. Перетц писав М. С. Возняку: «Мене дуже цікавить, що діється в Т[овариств]і ім[ені] Шевч[енка]; чи видає воно «Записки», чи їх припинено?... Я написав декілька статей-розвідок, що їх хотів би запропонувати до друку»². Останній раз Володимир Миколайович зі статтю «З творчості студентів київомогилянської академії» виступив у ювілейному збірнику «Записок НТШ» на пошану голови НТШ і академіка ВУАН К. Й. Студинського, що побачив світ у 1930 р. Однак сподівання В. М. Перетца на публікацію своїх праць у Львові виявилися марними: Товариство хоча й не припинило друк «Записок НТШ», але у 1930-ті рр. вони виходили вкрай рідко. Так, наступну після ювілейного випуску книгу збірника філологічна секція НТШ спромоглася видати аж в 1935 р. Додамо, що в 1932 р. К. Й. Студинський склав із себе повноваження голови НТШ, а в 1934 р. він був виключений зі складу ВУАН за «контрреволюційну діяльність». «Записки НТШ» в 1935 р. вийшли за редакцією учня К. Й. Студинського, літературознавця та письменника Я. Д. Гординського.

У листі від 11 травня 1932 р. вміщено список українознавчих праць, які були підготовлені В. М. Перетцем на початку 1930-х рр., а також теми, над якими вчений працював у цей період, якот: 1) «Життя княгині Ольги в українській обробці XVII ст.», 2) «Життя князя Володимира в українських обробках XVI–XVII ст.», 3) «Невиданий твір митрополита П. Могили «Книга душі» початку XVII ст.», 4) «З нотаток до історії українського віршування XVI–XVIII ст.», 5) «Памфлет на «нових людей» Слобідської України, з половини XVIII ст.». Ці розвідки В. М. Перетц планував об'єднати та видати окремою книгою під назвою «Нова україніка. Розвідки й матеріали». Володимир Миколайович також повідомляв М. С. Возняка, що незалежно від польського філолога-славіста Яна Янова, який працював у Львівському університеті, він вже декілька років досліджував «Учительні евангелія», що були популярні в Україні у XVI–XVIII ст., і може протягом року підготувати статтю про ці пам'ятки³.

Додамо, що свої українознавчі праці, які були написані на початку 1930-х років, В. М. Перетц намагався опублікувати і в підрадянській Україні, але безуспішно. У листі до свого учня, історика та письменника І. Ф. Єрофєєва, який мешкав у Харкові, В. М. Перетц із сумом зазначав: «А що до праць з іст[орії] укр[аїнського] письм[енства] доби феодалізму – гадаю, що мені доведеться забрати їх з собою в домовину»⁴. Українознавчі дослідження В. М. Перетца останніх років його життя були надруковані майже через тридцять років після смерті вченого у збірнику, укладеному В. П. Адріановою-Перетц⁵.

З листів В. М. Перетца до М. С. Возняка знаємо, що Володимир Миколайович мав бажання зустрітися та поспілкуватися з давнім товаришем і колегою в Києві⁶. Цікавила В. М. Перетца доля й інших вчених Львова, яких він добре знав по співпраці в НТШ, але з часом втратив із ними зв'язок. «Я так давно не маю жодних відомостей зі Львова, окремих його членів, наших товаришів академіків К. Студинського, Ф. Колесси і В. Щурата... Ми живемо нібито на різних планетах...» – констатував Володимир Миколайович у останньому листі до М. С. Возняка⁷.

Тоталітарна влада не була зацікавлена у співпраці українських вчених, не потрібними стали дослідження на ниві українознавства, а самі науковці зазнавали переслідувань. Літературознавець В. Г. Щурат у 1930 р. відмовився від звання академіка ВУАН, протестуючи проти репресій та інспірованого НКВС процесу «Спілки визволення України», Ф. М. Колессу та М. С. Возняка було

¹ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 29, *спр.* 426, арк. 6-6а.

² Там само, арк. 10.

³ Там само, арк. 10-10 зв.

⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 33, *од. зб.* 8086, арк. 1; Шаповал, А. І. (2017). Листи видатних літературознавців В. М. Перетца і В. П. Адріанової-Перетц до письменника і історика І. Ф. Єрофєєва. *Архіви України*, 1, 232.

⁵ Перетц, В. Н. (1962). *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков*. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР.

⁶ Відділ рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Ф. 29, *спр.* 426, арк. 10 зв.

⁷ Там само, арк. 10.

виключено зі складу ВУАН в 1934 р. У тому ж 1934 р. у сфабрикованій справі «Російської національної партії» заарештовано В. М. Перетца. Його було виключено зі складу академіків ВУАН і АН СРСР та заслано на три роки до Саратову, де вчений і помер у вересні 1935 р.

Проте збереглися епістолярні документи, зокрема листи В. М. Перетца до галицьких вчених, членів НТШ у Львові, що дають змогу висвітлити зв'язки українських філологів-славистів у 1920-х та на початку 1930-х років у контексті їхньої співпраці з НТШ. Документи засвідчують непереможне прагнення українських вчених до об'єднання зусиль на ниві слугування українській науці.

References:

1. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka, Lviv [Department of Manuscripts Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv], *f. 34, spr. 442*. [in Ukrainian].
2. Shapoval, A. I. (2018). Spivpratsia V. M. Perettsa z Naukovym tovarystvom imeni Shevchenka cherez pryзму lystiv uchenoho do M. S. Hrushevskoho [V. M. Peretts's cooperation with Scientific Society Named After Shevchenko through a prism of his letters to scientist M. S. Hrushevsky]. *Arkhiv Ukrainy* [Archives of Ukraine], 5-6, 117-134.
3. Tsentralnyi derzhavnui istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *f. 1235, op. 1, spr. 687*. [in Ukrainian].
4. Kravets, D. (2016). Spivpratsia Mykhaila Vozniaka iz Vseukrainskoiu akademiieiu nauk u 1920–1930-kh rr. (za materialamy fondiv viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka) [Mykhailo Wozniak's cooperation with the All-Ukrainian Academy of Sciences in the 1920s. and 1930s. (according to the materials of the manuscripts department of the V. Stefanyk National Library of Science of Ukraine)]. Lviv, *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka* [Notes of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv], 8, 217-234. [in Ukrainian].
5. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka, Lviv [Department of Manuscripts Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv], *f. 29, spr. 426*. [in Ukrainian].
6. Tsentralnyi derzhavnui istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Lvovi [Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv], *f. 362, op. 1, spr. 368*. [in Ukrainian].
7. Haiova, O. (1993). *U Pivstolimikh Zmahanniakh. Vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891-1941)*. [In the half-century competitions. Selected letters to Cyril Studynski (1891-1941)]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Tsentralnyi derzhavnui istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Lvovi [Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv], *f. 309, op. 1, spr. 213*. [in Ukrainian].
9. Tsentralnyi derzhavnui istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Lvovi [Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv], *f. 309, op. 1, spr. 389*. [in Ukrainian].
10. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of Manuscripts of Vernadsky National library of Ukraine], *f. 33, spr. 8086*. [in Ukrainian].
11. Shapoval, A. I. (2017). *Lysty vydatnykh literaturoznavtsiv V. M. Perettsa i V. P. Adrianovoi-Peretts do pysmennyka i istoryka I. F. Yerofeieva* [The letters of literary critics V. M. Peretts and V. P. Adrianova-Peretts to writer and historian I. F. Erofeev]. *Arkhiv Ukrainy* [Archives of Ukraine], 1, 220-241. [in Ukrainian].
12. Peretts, V. N. (1962). *Issledovaniya i materialy po istorii starinnoy ukrainskoy literatury XVI-XVIII vekov* [Studies and materials on the history of ancient Ukrainian literature of the XVI-XVIII centuries]. Moscow; Leningrad: Izd-vo AN SSSR. [in Russian].